

*Олійник В. В., кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри психології та соціально-гуманітарних дисциплін
Хмельницького інституту МАУП (м. Хмельницький)*

СПІЛКУВАННЯ ЯК КОМУНІКАТИВНИЙ ФЕНОМЕН: СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ

У статті розкрито поняття “спілкування”, охарактеризовано соціально-психологічні особливості та визначено функції спілкування.

Ключові слова: спілкування, особистість, взаємодія, міжособистісні відносини, психологічні особливості, соціум, функції.

В статтє раскрыто понятие “общение”, охарактеризованы социально-психологические особенности и определены функции общения.

Ключевые слова: общение, личность, взаимодействие, межличностные отношения, психологические особенности, социум, функции.

Вступ. Кожна особистість має потребу в спілкуванні, налагодженні соціальних контактів. Воно відіграє важливу роль в житті людини. Задоволення від нього позначається на психологічному комфорті співрозмовників, а незадоволення – породжує поганий настрій, депресії, зниження активності, погіршення здоров'я в особистостей. На сучасному етапі у ході глобалізаційних і трансформаційних процесів актуальним постає питання міжособистісного спілкування в різних сферах суспільного життя.

До вивчення проблеми феномену спілкування звертаються сучасні українські вчені-психологи, які в своїх працях порушують окремі її аспекти: спілкування як комунікація (П. Гончарук, В. Рибалка, Ю. Трофімов та ін.); загальне поняття “спілкування”, його види (Т. Іщенко, В. Москаленко, О. Степанов, Т. Мельничук та ін.); основні характеристики спілкування (С. Гриценко, Л. Орбан-Лембрик, І. Трухін та ін.); культура спілкування (Ф. Арват, Т. Гриценко, С. Кириленко, Є. Коваленко, І. Трухін, П. Щербань та ін.) [7; 2; 3; 8; 6; 1; 9]. Водночас зазначимо, що дана проблема потребує дослідження.

Мета нашої статті полягає в розкритті феномену спілкування та визначенні його соціально-психологічних особливостей. Відповідно до мети окреслено такі **завдання**: розкрити поняття “спілкування”, охарактеризувати соціально-психологічні особливості та визначити функції спілкування.

Результати дослідження. Уся система ставлення людини до інших людей реалізується в спілкуванні. Воно є важливою

передумовою формування людини як соціальної істоти, взаємодії з різноманітними спільнотами, а також необхідною умовою існування суспільства. Саме в процесі спілкування відбувається інтелектуальна та емоційно-чуттєва взаємодія індивідів, досягається єдність і злагодженість їх дій.

Спілкування є однією з головних проблем, крізь призму якої визначають питання сприймання і розуміння людьми одне одного, лідерство і керівництво, згуртованість і конфліктність, міжособистісні взаємини тощо [2, с. 25].

Учений Л. Орбан-Лембрик звертає увагу на проблему – спілкування з собою (потреба в усамітненні). На його думку, вміння вести внутрішні роздуми-діалоги, “радитися” з власним сумлінням надто важливе не тільки для прийняття зважених рішень, уникнення помилок, а й для духовного та професійного розвитку людини, збереження її внутрішньої гармонії [5, с. 166]. Зазначимо, спілкування з собою відбувається так, що особистість подумки продовжує розмову зі своїм партнером.

Розкриємо поняття “спілкування” подане в різних науково-довідкових виданнях, посібниках з психології, яким будемо оперувати в нашій статті. Так, у “Психологічній енциклопедії” (2006), посібнику “Основи психології і педагогіки” (2003) спілкування тлумачиться як процес взаємодії між двома чи кількома особами, що полягає в обміні між ними інформацією пізнавального або емоційно-оцінного характеру [6, с. 334, 8, с. 496].

У посібнику “Соціальна психологія” (2003) в широкому розумінні розкрито даний термін – “увесь спектр зв'язків і взаємодій

людей у процесі духовного і матеріального виробництва, спосіб формування, розвитку, реалізації та регуляції соціальних відносин і психологічних особливостей окремої людини, що здійснюється через безпосередні чи опосередковані контакти, в які вступають особистості та групи” [5, с. 444].

У “Новому тлумачному словнику української мови” (2004) подається термін “спілкуватися”, що означає підтримувати взаємні стосунки, діловий, дружній зв’язок із ким-небудь; об’єднуватися для спільних дій [4, с. 378].

Учений Валентина Москаленко трактує поняття “спілкування” – це надзвичайно важлива характеристика світу людей. Воно є не просто складовою життя людини, всією її життєдіяльністю з безперервністю взаємодій і взаємозв’язків особистостей в соціумі [3, с. 369].

Автори посібника “Етика ділового спілкування” (2007) твердять, що спілкування – основна форма людського буття, воно є основою практично всіх людських дій, служить життєво важливою метою становлення взаємозв’язків і співпраці. Також вони звертають увагу на здібність особистості до спілкування, що вона завжди була однією з найважливіших людських якостей. До людей, які легко вступають у контакт і вміють привернути увагу до себе, ставляться з симпатією. Із замкнутими особистостями намагаються обмежити контакти або взагалі уникати їх [2, с. 9].

У даному посібнику вчені порівнюють спілкування з пірамідою, що складається з чотирьох граней: у його процесі можна пізнати інших людей, обмінятися з ними інформацією, співпрацювати з ними і водночас пережити емоційний стан, який виникає в результаті цього [2, с. 10].

Отже, спілкування – це, можна сказати, складний особливий вид діяльності; форма взаємодії людей; процес міжособистісної взаємодії; обмін думками, почуттями тощо.

Феномен спілкування виявляється в численних взаємозв’язках людей, в обміні діяльністю, інформацією, вміннями і навичками тощо. Воно є одним із виявів людської сутності, відображає їхню потребу жити в соціумі, об’єднуватись і працювати один з одним. Завдяки спілкуванню здійснюється інтеграція людей, виробляються норми поведінки, взаємодії.

Слід підкреслити, що спілкування тісно пов’язане з діяльністю. Люди завжди спілкуються в процесі певної діяльності. Зв’язок спілкування й діяльності полягає саме в тому, що завдяки спілкуванню діяльність організується. Водночас у спілкуванні відбувається збагачення діяльності, розвиваються й утворюються нові зв’язки та стосунки між людьми.

Діяльність людини, її спілкування з іншими взаємопов’язані й відокремлено існувати не можуть. Будь-який різновид людської діяльності реалізуються через спілкування, а спілкування – через них. Підкреслимо про спілкування з собою, коли людина подумки продовжує розмову [5, с. 168].

Оскільки спілкування є явищем соціальним, то його природа виявляється в соціумі. Воно сприяє збагаченню знань, умінь і навичок учасників спільної діяльності, задовольняє потребу в психологічному взаєморозумінні, координує зусилля людей, сприяє об’єктивному виявленню особливостей поведінки партнерів, їхніх рис характеру. Ще однією його важливою особливістю є те, що в процесі взаємодії суб’єктивний світ одного індивіда розкривається для іншого, відбувається обмін думками, інтересами, почуттями тощо. Також у результаті спілкування реалізуються певні контакти і міжособистісні відносини. У міжособистісних зв’язках розкриваються комунікативні здібності, соціальна значущість особистості, виявляються любов і дружба [7, с. 468].

Взаємозв’язок особистості з соціумом реалізується через систему відносин індивіда і суспільства. Людина вступає в різні відносини – соціальні (відображають взаємодію соціальних груп та індивідів як їх представників), суспільні (характеризують взаємодію особи через соціальні спільноти з суспільством), міжособистісні (безпосередня чи опосередкована взаємодія людей, яка має зворотний зв’язок) [5, с. 169].

Спілкування, можна сказати, є потребою особистості, щоб оцінити свою діяльність з боку іншої людини та співвіднести цю оцінку з самооцінкою. Учений Б. Ананьєв цю потребу характеризує як вияв особистістю потреби в спілкуванні й соціальній стимуляції свого розвитку [3, с. 387].

Без спілкування не може відбуватися повноцінний розвиток людини ні як особистості, ні як індивідуальності. Учений Л. Орбан-Лембрик виділив у контексті спілкування три рівні реалізації особистості: спілкування – взаємовплив (психологічний вплив одного суб'єкта на іншого в процесі взаємодії); спілкування – діяльність (особистість є його учасником, неповторною індивідуальністю, суб'єктом діяльності); спілкування – обмін інформацією (становлення особистості відбувається в процесі реалізації її комунікативних здібностей); спілкування – сприймання людьми одне одного (реалізуються емоційно-емпатійні можливості особистості); спілкування – міжособистісні відносини (розвиток статусно-рольових та статево-рольових характеристик індивіда, прояв соціально-психологічних стереотипів його поведінки) [5, с. 169, с. 170].

У характеристиці спілкування вагомими є його функції. У психологічній літературі вчені подають різні класифікації функцій спілкування. Але в основному вони вказують на те саме призначення спілкування. Найбільш доведеною постає інформаційна – обмін певними повідомленнями, необхідність у яких наповнює людське життя, тобто намірами, міркуваннями, оцінками, мріями, зауваженнями, роздумами тощо. Як відомо, інформація є одним із найцінніших людських ресурсів.

Коли метою спілкування є спроба зрозуміти внутрішній світ партнера (його уявлення, переконання, почуття і наміри), то здійснюється функція розуміння.

Спонукальна функція полягає в тому, що один з учасників спілкування намагається викликати в іншого певну активність, наштовхнути його на певну дію.

Подібною до неї є координаційна, що полягає в координації, тобто узгодженні планів, намірів, способів дій з іншими людьми, організації їх спільної діяльності, підтримці порядку та нормальних стосунків.

Важливого значення має контактна функція, тобто спілкування з метою встановлення або підтримання контактів різноманітного характеру і з різними цілями.

Учені-психологи виокремлюють також емотивну функцію – це вираз учасниками спілкування своїх емоцій та отримання співчуття з боку партнерів.

Інша функція здійснення впливу полягає в певному вольовому впливі на партнера, відчутті влади над ним. Вона подібна до спонукальної, але має іншу мотивацію [9, с. 16, с. 17; 5, с. 172].

Учений Б. Ломов виділяє три групи функцій спілкування – Інформаційно-комунікативну (охоплює процеси формування, передання та прийому інформації), регуляційно-комунікативна (полягає в регуляції поведінки: завдяки спілкуванню людина здійснює регуляцію не тільки власної поведінки, а й поведінки інших людей і реагує на їхні дії), афективно-комунікативна (характеризує емоційну сферу людини) [7, с. 469].

Російський соціальний психолог Г. Андреева за виконуваними функціями виокремлює в спілкуванні три основні аспекти: комунікативний (обмін інформацією між індивідами, які розпочали спілкування), інтерактивний (організація взаємодії між партнерами в спілкуванні) і перцептивний (сприймання один одного партнерами по спілкуванню і встановлення взаєморозуміння) [6, с. 334]. Кожний з них має свої характеристики. Проте існують і універсальні прийоми спілкування, застосування яких є ефективним у різних сферах життєдіяльності людини: привітність, тактовність, щирість тощо.

Слід зазначити, що найбільш дослідженим є комунікативний аспект спілкування, пов'язаний з обміном інформацією між людьми. На його основі виділяють вербальне і невербальне спілкування.

Існує багато інших класифікацій. Наприклад, А. Брудний виокремлює такі функції спілкування: інструментальна (яка полягає в тому, щоб організувати діяльність шляхом передачі інформації, суттєвої для виконання дії; синдикативна (об'єднуюча, завдяки якій спілкування має на меті укріплення спільності між людьми в рамках певних груп. Об'єднання людей в цьому випадку виступає як передумова для вирішення різних завдань); самовираження (що зорієнтована на контакт індивідів, на їх взаєморозуміння); трансляційна (функція передачі конкретних способів діяльності, оціночних критеріїв і програм) [3, с. 382].

Коротко описавши функції, слід зазначити, що за допомогою спілкування людина задовольняє більшість своїх

Питання психології

ідеальних та соціальних потреб: у пізнанні навколишнього світу, організації та координації своїх справ, співчутті з боку інших людей, співпереживанні з ними, самоствердженні. Ці потреби є надто важливі, і якщо спілкування відбувається без зривів та порушень, то воно, звичайно, приносить велике задоволення особистості.

Висновки. Отже, спілкування – це складний і багатогранний процес. У спілкуванні людина формується і

самовизначається, виявляючи свої індивідуальні особливості. Спілкування координує спільні дії людей і задовольняє потребу в психологічному контакті. Функціональні можливості спілкування залежать від особливостей соціально-психологічного середовища, мети взаємодії.

Перспективи даного дослідження вбачаємо у вивченні питання міжособистісного розуміння.

Література

1. Арват Ф. С. Культура спілкування : Навч. посіб. / [Ф. С. Арват, Є. І. Коваленко, С. В. Кириленко, П. М. Щербань]. – К. : ІЗІН, 1997. – 328 с.
2. Етика ділового спілкування : Навч. посіб. ; [за ред. Т. Б. Гриценко, Т. Д. Іщенко, Т. Ф. Мельничук]. – К. : Центр учбов. літ., 2007. – 344 с.
3. Москаленко В. В. Соціальна психологія : Підруч. / В. В. Москаленко. – К. : Центр навч. літ., 2005. – 624 с.
4. Новий тлумачний словник української мови. – 2-ге вид., випр. – [уклад. : В. Яременко, О. Сліпушко]. – К. : Вид-во “Аконіт”, 2004. – Т. 3: П-Я. – 862 с.
5. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія : Посіб. / Л. Е. Орбан-Лембрик. – К. : Академвидав, 2003. – 448 с.
6. Психологічна енциклопедія /авт.-упоряд. О. М. Степанов/. – К. : Академвидав, 2006. – 424 с.
7. Психологія : Підруч. [Ю. Л. Трофімов, В. В. Рибалка, П. А. Гончарук та ін.] ; за ред. Ю. Л. Трофімова. – 2-ге вид., стереотип. – К. : Либідь, 2000. – 558 с.
8. Степанов О. М. Основи психології і педагогіки : Посіб. / О. М. Степанов, М. М. Фіцула. – К. : Академвидав, 2003. – 504 с.
9. Трухін І. О. Соціальна психологія спілкування : Навч. посіб. / І. О. Трухін. – К. : Центр навч. літ., 2005. – 336 с.

V. V. Olijnyk, candidate pedagogical sciences

COMMUNICATION AS A COMMUNICATIVE PHENOMENON: SOCIAL AND PSYCHOLOGICAL ASPECTS

Each person needs to communicate, establish social contacts. It plays an important role in human life. Enjoy it affects the psychological comfort of interlocutors, and dissatisfaction creates a bad mood, depression, decreased activity, poor health in individuals. At the present stage in the course of globalization and transformation processes relevant question interpersonal communication in different spheres of social life.

The whole system of man's relationship to other people is realized in communication. It is an important prerequisite for the formation of man as a social being, interaction with diverse communities, as well as a necessary condition for the existence of society. It is in the process of communication is the intellectual, emotional and sensual interaction of individuals, achieved the unity and coherence of their actions.

The article deals with the notion of “communication”, describes the socio-psychological characteristics and the functions of communication.

Key words: communication, identity, interaction, interpersonal relationships, psychological characteristics, social environment, functions.